

Jan-Hendrik Bakker

De kracht van gras

Walt Whitman
en onze tijd

ISVW
UITGEVERS

Jan-Hendrik Bakker

De kracht van gras

Walt Whitman en onze tijd

ISVW UITGEVERS

Voor de kinderen na ons

*POETS to come! orators, singers, musicians to come!
Not to-day is to justify me and answer what I am for,
But you, a new brood, native, athletic, continental, greater
than before known,
Arouse! for you must justify me.*

*I myself but write one or two indicative words for the future,
I but advance a moment only to wheel and hurry back in
the darkness.*

*I am a man who, sauntering along without fully stopping,
turns a casual look upon you and then averts his face,
Leaving it to you to prove and define it,
Expecting the main things from you.*

Walt Whitman

*Filosofie is niet de kennis van dat wat van de mens te maken
is, maar dat wat hij van zichzelf behoort te maken.*

Immanuel Kant

INHOUD

	Inleiding. Het kwetsbare individu	9
I	Walt Whitman – leven, werk en betekenis Een korte levensgeschiedenis – Ralph Waldo Emerson en het transcendentalisme – Seks en liefde – Politiek – Betekenis	17
2	Humaniteit De heiliging van het dagelijks leven – Vorming en de letteren – De microkosmos – Humaniteit als opdracht	39
3	‘Zang van mijzelf’ De vorm – Het zelf – Oosterse bronnen en mystiek – Gras	65
4	De val van het individu Eenzaamheid – Het zelf als verdienmodel – Totalitarisme en totaliteitsdenken	93
5	‘Op het veer naar Brooklyn’, Walt Whitman en de massa Stedelijke openbaarheid – Het zelf in de menigte – De heterogene en de homogene massa – Plaats van samenkomst	121
6	Hoop Bewustzijn en zelfbewustzijn – ‘Humanisme van de ander’ en van het andere – We zijn altijd in dialoog	139
7	Whitman, democratie en personalisme In de ziekenhuizen van de Amerikaanse Burgeroorlog – Personalisme in <i>Democratic Vistas</i>	159

8	Whitman en Dewey	173
	Onderwijs en opvoeding – Waar is links gebleven? – Identiteit	
9	De crisis van een geluksmachine	187
	Versplintering en statusangst – De ‘pursuit of happiness’	
10	Wat te doen? Solidariteit met onszelf	199
	De revitalisering van democratisch links – Onderwijs en opvoeding – Integrale geletterdheid – Openbaarheid – Versterking van de nabije wereld – Burgerraden en coöperaties – Natuur en kosmos	
	Tot slot: wij bevatten menigten	213
	Verantwoording	217
	Noten	219
	Bronnen	225

INLEIDING

Het kwetsbare individu

‘Ons land is niet kapot, het is nog niet voltooid.’ Die woorden van hoop en verzoening sprak de jonge dichteres Amanda Gorman in 2021 bij de inauguratie van de Amerikaanse president Joe Biden. De VS hadden zojuist een ongekende en gewelddadige bestorming van Capitol Hill meegemaakt, door aanhangers van de zittende president die zijn verkiezingsnederlaag niet wilde erkennen. Gorman maakte met haar voordracht grote indruk. Haar gedicht ‘The Hill we Climb’ gaat over de toekomst van de Amerikaanse natie als democratische samenleving, maar velen buiten de VS, onder wie ik zelf, hadden het gevoel dat haar bezwerende zinnen ook hún toekomst betrof. Gorman hield een pleidooi voor de liefde en vroeg om rechtvaardigheid voor iedereen. Dat is waartoe haar land bestaat. Dat is de toekomst die ze tegemoet wil gaan.

Haar voordracht is een toonbeeld geworden van wat gesproken taal kan doen en staat in de traditie van Martin Luther King en Walt Whitman. De rustige, trefzekere en subtiele zeggingskracht waarmee Gorman de haat tegemoet trad, deed velen goed. Haar boodschap bereikte miljoenen harten. Ze was beslist een van die kunstenaars die Whitman in zijn gedicht ‘Poets to come’ anderhalve eeuw eerder had opgeroepen zijn strijd voor de democratie voort te zetten, opdat deze gezamenlijke droom gerealiseerd kan worden. Ik probeerde in die dagen te schrijven over de spanning tussen individu en samenleving, gezien in het licht van een boze toekomst. Die toekomst is in deze da-

gen niet alleen voor de kwetsbare enkeling dreigend, maar voor onze hele wereld en de planeet waarop zij bestaat. Tussen die drie – individu, aarde en (internationale) gemeenschap – bestaat in onze tijd een onvermijdelijke samenhang: de toekomst van de democratie is dat er zonder democratie geen toekomst meer is. Het optreden van Amanda Gorman straalde hoop en vertrouwen in de onderlinge samenwerking tussen mensen uit. Dat was het moment dat ik besloot Walt Whitman in mijn zoektocht een prominente plaats te geven. Zijn optimisme en geloof in de kracht van gras – voor Whitman is gras het beeld van de menselijk verbondenheid – is onontbeerlijk om de toekomst tegemoet te gaan. Net als in het geval van Gorman gaat de strekking van Whitmans woorden ver boven de historisch-politieke context uit van het land waarin hij leefde.

Whitman wordt over het algemeen gezien als de eerste grote Amerikaanse dichter die het land (mede) zijn identiteit gaf. Zelf zag hij dat in elk geval ook graag zo, maar de betekenis van zijn werk is verre van eng patriottisch. Het is een bron van inspiratie voor iedereen die in deze tijd zoekt naar een hernieuwing van het spirituele humanisme. Dat laatste is het oorspronkelijke beginpunt geweest van dit boek. Zoals velen met mij ben ik me na de opkomst, in het hart van democratisch Europa en de VS, van antidemocratische en op haat-ideologieën gebaseerde leidersfiguren gaan afvragen of de democratie als regeringssysteem misschien zijn natuurlijke dood meemaakt. De westerse wereld was haar hegemonie immers aan het kwijtraken, zoals autoritaire machthebbers elders in de wereld niet moe werden te benadrukken. Maar was het alleen een kwestie van tanende macht? Nu de antidemocratische bekoring velen van ons te pakken heeft, moeten we ons afvragen hoe de democratie te verdedigen, en welke democratie. In het verlengde daarvan ligt de vraag hoe het komt dat democratisch links, zowel in Europa als in de VS, voor velen geen overtuigend verhaal meer te bieden heeft dat hoop geeft op een met iedereen gedeelde toekomst. In dit boek zal ik laten zien dat in het werk van Whitman aanzetten tot antwoorden op die vragen te vinden zijn.

Kort voordat in 1938 de Kristallnacht in Duitsland de totalitaire duis-ternis over Europa zou brengen, had Thomas Mann het tijdens een voordracht in Washington nog een keer gezegd: democratie is er niet alleen ten bate van het individu, dat individu moet haar op zijn beurt ook liefhebben en beschermen. De liefde moet van twee kanten komen. De ziel van de democratie en die van het individu zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Mann was al in 1922 onder de indruk geraakt van Whitman, en deze boodschap was dan ook geheel in diens geest.¹ En daarnaast in de geest van het vroege humanisme, dat veel waarde hechtte aan onderwijs, de vrije ontplooiing van het individu, kunst, literatuur en de vooruitgang. Tussen al deze aspecten bestond voor de renaissancehumanisten een innige band. In de ogen van de humanisten was de mens een onvoltooid wezen dat zich nog tot mens moest ontwikkelen. Daarvoor had zij een omgeving nodig die haar welgehind was en die tot zelfontplooiing uitnodigde en stimuleerde. En hoewel de moderne democratische samenleving nog niet bestond, leefde de overtuiging dat het menselijk individu de wereld nodig had om individu te kunnen zijn. Het was een inzicht dat niet exclusief was voor het Europees humanisme, maar onder meer ook het Afrikaanse humanisme kenmerkt, waarin de Ubuntu-filosofie de samenhang tussen het ik en wij benadrukt.

Whitmans vorm van humanisme sluit aan bij dat van andere tijden en culturen, maar is tegelijk radicaal modern. Het fysieke hier en nu is het thuis van de mens. Mensen zijn gelijk, ongeacht geslacht, afkomst en etniciteit, maar alleen in termen van rechten en plichten, want tegelijk is ieder mens ook een uniek individu. Het denken in abstracte constructies als ‘de mensheid’ was hem vreemd. Lang voordat de mensheid bestond, bestonden er al mensen. ‘Pluraliteit is de wet van de aarde’, in die woorden van Hannah Arendt had hij zich helemaal kunnen vinden. Voor Whitman is de samenhang tussen al die individuen in de basis een spirituele samenhang. Zelf sprak hij van ‘religieuze democratie’, maar dat lijkt een term die in de eenentwintigste eeuw niet langer bruikbaar is.

'Ik ben weids... ik bevat menigten.'

– *Walt Whitman*

Mensen zijn geen los zand, maar gras. Elk blad is anders en tegelijk zijn ze alle verbonden. Gras is taai en veerkrachtig, het sterft en komt steeds weer terug. De Amerikaanse dichter Walt Whitman gebruikte dit beeld in zijn visioen van de toekomstige democratische samenleving. Bijna twee eeuwen later is Whitmans spirituele kijk op natuur en samenleving onverminderd actueel.

In *De kracht van gras* verbindt filosoof Jan-Hendrik Bakker Whitmans denken en dichten met dat van Hannah Arendt en de Europese traditie van het humanisme. De ecologische en democratische crises vragen om een radicale filosofie waarin kosmos, persoon en samenleving één geheel vormen.

De kracht van gras laat de lezer niet alleen kennismaken met de reikwijdte van Whitmans geest, maar zoekt ook naar manieren om met Whitman de toekomst tegemoet te treden.

ISVWUITGEVERS

WWW.ISVW.NL